

AHMET HAMDİ TANPINAR VE OĞUZ ATAY'IN GÜNLÜKLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR OKUMA DENEMESİ

Murat KOĐ*

Özet

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) ve Oğuz Atay (1934-1977) Türk Edebiyatının iki önemli ismidir. Sanat anlayışları, düşünce ve estetik dünyaları açısından iki yazar pek çok açıdan benzer özellikler taşımaktadır. Bu yazıda günlük türündeki eserlerinden yola çıkılarak iki yazar arasındaki benzer noktalar ortaya konulmuştur. İki yazar da günlüklerinde kendi kendini tahlil yoluna gitmiş, eserlerinin anlaşılmasından doğan üzüntülerini dile getirmiş, sanatlarının malzemesi olan dil üzerinde düşünmüş, yeni eserlerinin provalarını yapmış, sosyal ve siyasî meseleler, Doğu-Batı, Halk-Aydın problemi üzerindeki düşüncelerini dile getirmişlerdir. Bu başlıklar altında topladığımız görüşlerinde önemli ölçüde benzerlikler vardır. Farklı dönemlerde yaşayan iki yazarın dünya görüşlerindeki benzerliklerinin incelenmesi, edebiyat tarihi açısından ilginç araştırma malzemesini teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay, günlük, Türk edebiyatı tarihi.

A COMPARATIVE STUDY ON THE JOURNALS OF AHMET HAMDİ TANPINAR AND OĞUZ ATAY

Abstract

Ahmed Hamdi Tanpınar (1901-1962) and Oğuz Atay (1934-1977) are the two great names of the Turkish literature. Many similarities in terms of artistic preferences, belief systems and aesthetic views are observed in the two writers' works. In this article, similar points in the artistic worlds of the two writers are revealed on the basis of their diaries. In the diaries, the writers analyze their inner worlds, express grief about the unacceptance of their words by the public, note their thoughts about the language as an artistic material, sketch their future works, and think about social and political issues, problems of relationship between the East and the West, the common people and the intellectuals. In many cases, Tanpınar and Atay see things in

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi (İstanbul), muratkoc@marmara.edu.tr

a similar way. It is interesting to explore how the world-views of the two writers separated from each other by a generation gap show similarities.

Keywords: Ahmed Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay, journal, history of Turkish

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) ve Oğuz Atay (1934-1977) yaşadıkları süre içinde hiç karşılaşmadılar. Bu dünyadaki hayatları yirmi sekiz yıl kesişti. Fakat ayrı muhitlerde, ayrı ayrı yollardan, aynı amaca doğru yürüdüler: Sanat yoluyla ölümsüzlüğe ulaşmak... Onları bu yazıda bir araya getirmeme sebep, her iki yazarın günlük türündeki eserleri ve günlüklerinde ele aldıkları meseleler oldu.¹

Günlük, bir insanın başından geçen olayları günü gününe kaydettiği eserlere verilen addır. Edebiyatçıların günlükleri, eser ve biyografi konusunda önemli noktaları aydınlatması sebebiyle araştırmacılar için vazgeçilmez kaynaklardır. Günlükte bir yazarın iç dünyasını bulmak mümkündür. Günlüklerde en mahrem konular bile paylaşılır, bu sebeple samimî itiraflar bulunur. Yazarın kendi sanatı hakkındaki düşünceleri, eserlerinin toplum tarafından algılanması, edebî muhitlerle ilişkisi, anlaşılmanın ya da anlaşılamanın doğurduğu sonuçlar, sosyal ve siyasî meselelere bakışı noktasında günlükte önemli bilgiler mevcuttur. Günlük yazarı, tam anlamıyla kendi kendini tahlil fikrinden hareket eder.

Tanpınar ve Atay'ı insan ve sanatkar olarak birleştiren pek çok ortak nokta vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. İki sanatkar da sanatı her şeyin üstünde tutmuş, estetik dünyalarını belli idealler etrafında toplamışlardır. Estetik ideallerinin peşinden gitmişler, günü kurtarmak adına bunlardan ödün vermemişlerdir.

2. Kendi devirlerinde, 'Sanatta farklı ne yapılabilir?' sorusunun peşinden gitmiş ve yeni bir şeyler üretmek için çaba sarf etmişlerdir.

3. İkisi de her görüşten aydının edebiyat noktasında birleştikleri ortak sanatkarlar olmuşlardır.

4. İkisinin de eserleri yaşadıkları dönemde anlaşılammış ve ilgi görmemiştir. Paylarına bu ilgisizlik ve kadir bilmezlikten şikâyet düşmüştür. Ancak bunun sebebi eserlerinin yaşadıkları dönemin çok ilerisinde ve o günün okur kitleleri ve edebiyat anlayışının kapsayamayacağı genişlikte olmasıdır. İkisi de ölümlerinin ardından zaman içinde âdeta yeni bir iklim gibi keşfedilmiş ve her fırsatta kendilerine dönülen birer kaynak olmuştur. Bu durum hem bir talih hem de talihsizliktir. Talihtir, çünkü arzu ettikleri ilgiye ölümlerinden sonra ve belki de beklemediklerinin çok üstünde

¹ Bu araştırmada günlüklerin şu baskıları kullanılmıştır: Ahmet Hamdi Tanpınar, *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, (haz. İ. Enginün - Z. Kerman), Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2013. Oğuz Atay, *Günlük*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul 2013. Metinde Tanpınar'ın Günlükleri (TG), Oğuz Atay'ın Günlük'ü (AG) şeklinde kısaltılmıştır.

mazhar olmuşlardır. Talihsizliktir, gönül isterdi ki onlar yaşarken anlaşıldıklarını görsünler ve çabalarının boşa gitmediğini anlayarak huzur ve sükûn içinde bu dünyadan uğurlansınlar. Ancak şu da var ki, hakikî mânâda sanatkârların ortak kaderi bu olmuştur. Onlar da isteseler günün okuyucusunun ilgisini çekecek eserler yazabilirlerdi. Ancak bu durum onları mutlu etmezdi. Onların arzu ettiği, zamana direnen ve yaşadıkları zamanları aşan, her dönemde yeniden başvurulmuş eserler üretmektir. Tanpınar bunu yaşarken keşfetmiştir. Günlüğünde: “Bir gün elbette bana döneceklerdir. Fakat ne zaman?” (TG, 253) sorusunu sorarak âdeta bir kehanet ortaya koymuştur.

5. Tanpınar ve Atay bir yanlarıyla tamamen kendi benlerine dönük yaşamışlardır. Ancak bunun tam tersi bir şekilde toplum meselelerine de ilgisiz kalmamışlar, sanat ve düşünce dünyalarında bunlar için çözüm aramışlardır. İkisi de Türkiye'yi anlatacak bir eser yazma isteğindedir. Tanpınar son romanı *Aydaki Kadın*'ı böyle plânlamıştır: “Büyük bir eser. Türkiye'yi tarihiyle, bugünüyle, benim hayatımla verecek bir eser... Bu roman öyle olmalı! Fakat kolay değil.” (TG, 287)

Oğuz Atay da “Türkiye'nin Ruhunu” adlı bir eser yazmak ve başta Doğu-Batı, halk-aydın meselesi olmak üzere pek çok meseleyi bu eserinde işlemek ister. İkinin de bu noktada amacı, edebiyat ve edebî eser vasıtasıyla insanı ve toplumu tanımak, sağlam sosyolojik değerlendirmeler yapabilmektir. Ülkemizde sosyal tarih çalışmaları az olduğu için, Tanpınar'ın kaynağı edebî metinlerdir. Tanpınar değerlendirmelerinde toplum hayatının bir yansıması olan edebî eserleri kullanır. Atay da zaman zaman edebî eserlere başvurur. Halit Ziya etrafındaki düşünceleri ele alındığında, onun eser ve kahramanları üzerinden Batılılaşma maceramız üzerinde son derece sağlam değerlendirmeler yaptığı görülür.

6. İki yazar arasındaki bir başka ortak nokta, en yakın arkadaşlarının yanında bile duygu ve düşüncelerini rahatça ortaya koymamalarıdır. Onlarla konuşabilseler belki hayatın yükü daha da hafifleyecektir. Fakat her ikisi de dışı açılmaları gerektiği anda yalnızlığa sığınır. Bu yalnızlık anlarında ise günlük bir kahraman gibi onları içine düştükleri dipsiz kuyudan çıkararak bir güç olur.

Tanpınar, eserleri yayınlandığı dönemde bu dünyada olmadığı için Oğuz Atay'ı okuyamadı. Okusaydı *Tutunamayanlar* ve *Oyunlarla Yaşayanlar*'daki yeniliği muhakkak keşfederdi. Oğuz Atay'ın Tanpınar'ı okuduğuna *Günlük*'teki satırlar delildir. Atay, bir yerde Tanpınar'ın şiirine vurgu yaparak düşüncelerini şöyle ifade eder: “Yani zamanın ne içinde ne de dışındayız bir şairimizin çok yerinde olarak belirttikleri gibi.” (AG, 156) Ayrıca Atay'ın yazmak istediği “Türkiye'nin Ruhunu” adlı eseri için de Tanpınar önemli bir kaynak olabilecekti. Çünkü Türkiye'de Şark-Garp meselesi ve medeniyet değiştirme hâdisesi üzerinde en çok kafa yoran ve en dikkate değer düşünceleri ifade eden yine Tanpınar olmuştur. Oğuz Atay, bu noktada Halit Ziya, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kemal Tahir üzerine yazmak istediği makalelerden bahseder. Vurguladığımız gibi “Türkiye'nin Ruhunu”nu yazabilseydi kaynakları arasında Tanpınar önemli bir yer işgal edecekti. Bilindiği gibi her insan sanatçı muhayyilesiyle doğmaz. Sanatkârların ortak bir duygu ve düşünce dünyası vardır. Onların dış dünyaya ve topluma bakışlarında, gördüklerini algılama noktasında diğer insanlardan ayrıldıkları görülür. Tanpınar ve Atay'ın sanata ve dış dünyaya bakışında da ortaklık vardır. Onlar bir yandan estetik ideallerine bağlı ve kendi benlerine dönük yaşamışlar, diğer yandan toplum meselelerine ve toplumun geçirdiği değişimlere kayıtsız kalmamışlardır. Bu

bakımdan eserleri peş peşe okunduğunda farklı dönemlerde yaşayan iki yazarın aynı meseleleri nasıl ele aldığını görme imkânı verirler. İkisinin günlükleri, duygu ve düşünce dünyaları, sanat ve toplum algısındaki benzer noktaları da ortaya koyacak niteliktedir.

Her iki yazarın günlükleri 7-8 yıllık bir zaman parçasını kapsamaktadır. Tanpınar (21.04.1953-11.01.1961) daha sık yazmıştır. O, serbest çağrışımlarla genişleyen bir estetik dünyaya sahiptir. Günlükleri genellikle anlık dikkat ve tahassüslerini kaydeden kısa cümlelerle doludur. Ancak bu cümlelerin arka plân o nispette zengindir. Oğuz Atay'ın (25.04.1970-29.01.1977) notları daha sistemli; ancak daha az yazdığını görüyoruz. Tanpınar'daki çağrışımlara dayalı farklı şeyleri bir arada söyleme özelliği Atay'da yoktur. O, düşüncelerini belli bir akış dâhilinde geliştirir. İki yazar da güzel sanatlarla ilgilidir. Diğer sanatlarla kendi sanatını her zaman besleyen Tanpınar'da bu yelpaze daha geniştir. Resim, müzik, tiyatro, heykel, mimarî onun ele aldığı sanatlardır. Paris günlerini bütün güzel sanatlar doldurur. Güzel sanatlara has unsurlar, Tanpınar'ın diğer eserleri gibi *Günlükler*'ini de besler. Onlara dair yaptığı yorumlar, Tanpınar'ın tam bir sanat eleştirmeni olduğunu ortaya koyar. Oğuz Atay'da sinema ve müzik vardır. Zaman zaman tiyatroya gidememekten yakınır.

İki yazarı buluşturan bir başka ortak nokta, günlüklerinde hayat, sanat ve insanla hesaplaşmalarıdır. Tanpınar: "Sanatkâr, büyük sanatkârla hesaplaşan adamdır." (TG, 149) der. Her ikisi de toplum, sanat, sanatkâr algısı ve kendi kendileriyle hesaplaşarak halis sanatkâr olmaya doğru ilerlemişlerdir. İki sanatkârın günlüklerinde ortak olan noktaları ise şu başlıklar altında inceleyebiliriz.²

I. Kendi Kendini Tahlil

Günlük yazarı, kendi kendini tahlil fikrinden hareket eder. Yazarla hayat arasındaki beşerî ve estetik mesafenin anlaşılmasında günlük, önemli ipuçları verir. Kendi kendini tahlil ederken yazarın dikkati kendi benine yönelir. Olaylar ve insanlar hakkındaki dikkatlerini samimî bir şekilde kaydeder ve kendi konumunu da bu kayıtlar üzerinden tayin eder. Bir anlamda yazar ve günlük baş başadır.

Günlük, Tanpınar ve Atay'ın yalnızlık ve zor zamanlarında en önemli sığınağıdır. Tanpınar kimseye anlatamayacağı özel konuları ve hayatının tüm arızalarını günlüğüyle paylaşır. Hatta okuyanlar ve Tanpınar estetiğini bilenler için bu özel konular, Tanpınar hakkında tereddütlerin oluşmasına bile sebep olmuştur. Ancak unutulmamalıdır ki o, estet bir sanatkârdır ve hayatın gerçeğiyle Tanpınar gibi sanatkârların estetiği hiçbir zaman ortak bir paydada buluşmamıştır. Bugün için onun günlüklerini, eserlerini aydınlatacak noktalar açısından okumak ve Tanpınar'ı yargılamamak gerekir. Günlüğünde Tanpınar'ın en büyük tenkitçisi yine kendisidir. Bir başkası tarafından söylene belki kavgaya sebep olabilecek sözleri, Tanpınar kendisine rahatça

² Tanpınar'ın *Günlükler*'i hakkındaki bir başka karşılaştırmalı yazı şudur: Emel Kefeli, "Les Cahiers'dan Günlükler'e Valéry-Tanpınar İlişkisi", *Ahmet Hamdi Tanpınar*, (Editörler: A. Uçman-H.İnci), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 279-287.

söylemekte, hayatla hesaplaşmakta, derin yalnızlığını paylaşmaktadır. En önemli yalnızlığı aşk konusundadır. *Huzur*'da idealize ettiği Nuran'ın gerçek hayattaki karşılığını çok sevmiş, başka kadınlar hakkında düşünse bile, bir ömür boyunca ondan asla vazgeçememiştir. Günlüğündeki bir cümle bu noktada düşündürücüdür ve üzerinde mutlaka durulması gerekir. Bu cümle Tanpınar'ın bir ömür süren yalnızlığının da bir açıklaması gibidir: "İnsan bir defa sevebiliyor ve bütün ömrünce onu görünce titriyor." (TG, 215)

Oğuz Atay'ın da günlük tutmasına sebep, hissettiği yalnızlık duygusu ve Sevin Seydi'den ayrılmasıdır. Sevin Seydi, Atay'ın hayatında önemli bir yere sahiptir ve belki hayatı boyunca âşık olduğu tek kadındır. *Tutunamayanlar*'ın yazılışı sürecinde Atay'ın yanında olan, onu sadece duygusal değil, düşünce, estetik ve entellektüel plânda da besleyen³ Sevin Seydi'nin gitmesiyle, Atay derin bir yalnızlık ve boşluğa düşer. Günlük tutmaya karar vermesinde bu ayrılığın ve etkilerinin önemli payı vardır. *Günlük*'te ayrılık acısını anlatacak bir dert ortağı aradığını görüyoruz:

"Selim gibi, günlük tutmaya başlayalım bakalım. Sonumuz hayırlı değil herhalde onun gibi. Bu defteri bugün satın aldım. Artık Sevin olmadığına göre ve başka kimseyle konuşmak istemediğime göre, bu defter kaydetsin beni; dert ortağım olsun. 'Kimseye söyleyemeden, içimde kaldı, kayboldu,' dediğim düşüncelerin, duyguların aynası olsun. Kimse dinlemiyorsa beni -ya da istediğim gibi dinlemiyorsa- günlük tutmaktan başka çare kalmıyor. Canım insanlar! Sonunda, bana, bunu da yaptınız." (AG, 4)

Tanpınar ve Atay, hayatın getirdiği küçük ve günlük meselelerin elinde esir olmaktan şikâyetçidir. Ancak sanatkar benlikleri bundan kurtulmaya izin vermez. Çünkü onlar -ancak sanatkar bir gözün görebileceği- hayatla ilgili her ayrıntıyı görmek ve değerlendirmek durumundadırlar. Tanpınar bu yönünden şikâyetçidir. Bu yönünü değerlendirirken okuyucuya da âdeta bir ders verir:

"Bir insan kendisini ancak hayatının küçük meselelerinden sıyrıldığı yahut da onları zihnî bir şekle soktuğu zaman bulabilir. Tali'imiz içimizde çok gizli bir yerdedir. Fakat ona erişebilmemiz için birçok şeylerden kurtulmamız lâzımdır." (TG, 25)

Atay da eserinin kahramanı Coşkun üzerinden bu düşünceyi verir. Aslında burada konuşan ve kendi kendini kahramanı üzerinden yargılayan Atay'dır:

"Ah! diye şikâyet eder Coşkun; büyük meseleler yüzünden harcamış olsaydım hayatımı; küçük dünya meseleleri yıpratmasaydı beni. İflâs etmeden ticareti bırakabilen bir iş adamı gibi davranabilmiş olsaydım..." (AG, 120-122)

³ Bu konu için bk. Yıldız Ecevit, *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Bir başka yerde bu durumu: “Günlük kaygılara kapıldım anlaşılır.” (AG, 218) cümlesiyle izah eder.

Her iki yazar da zaman zaman kendi dışlarına çıkıp kendi benlerini tahlil etmeye yönelirler. Bu satırlarda her ikisinin de kendilerini birer roman kahramanı gibi değerlendirdiklerini görürüz. Tanpınar zaman zaman “Neyim, kimim?” sorularını sorar ve kendince cevaplar da verir. Bazen o güne kadar yaptıklarını yok sayarak yeni bir hamle arayışı içinde olduğu görülür: “Neyim? Kimim? Nelere muvaffak oldum? Hiçbir şey yapamadım mı? Ah, bir kere olsun kendi dışıma çıkıp kendimi görebilsem! Neye yarar? Benim için mühim olan bundan sonrası...” (TG, 73) “Az iş yapmadım. Fakat yaptıklarım beni tatmin etmiyor.” (TG, 323)

Ancak hayattan ve sanattan beklemedikleri gerçekleşmediği için kayıplarına üzüldür. Kendine yönelen tenkitleri de vardır. Yaşlılık, takdir görememek, yalnızlık Tanpınar’ın estetiğine olan güvenini de kaybetmesine sebep olur: “Sosyali kaybetmiş olmanın cezasını çekiyorum. Beni şimdiye kadar ayakta tutan şeylerin hepsi kayboldular. Estetiğime inanmıyorum artık, çünkü her şeyi eskittiğimi hissediyorum.” (TG, 159)

Hayata karşı mukavemet edememe, Tanpınar’ın kendine yönelen bir diğer tenkididir: “Bende eksik olan şey hayata karşı mukavemet.” (TG, 244) Eserlerinin ve arzu ettiği hamlelerin yarıda kalmasını da buna bağlar ve şahsiyetini sorgular. Aslında onu Tanpınar yapan noktalardan biri de budur. Böyle anlarda hayatın gerçeğinden, sanatın hülya ve rüya âlemine sığınır. Bu şekilde sanatkârâne yaratış süreci başlar ve o seçkin eserleri meydana getirir. Elindeki en büyük gurur ve teselli, hiçbir taviz vermeden sanat ve estetiğine hayatı boyunca sadık kalmasıdır.

Oğuz Atay, *Günlük*’te “Babama Mektup İçin” üzerinden kendi kendini tahlil eder.⁴ Aslında bu metin, Atay’ın babası üzerinden kendini yargıladığı bir metindir: “Görüyorsun senin hayat hikâyeni bahane ederek gene kendimden bahsediyorum. Senin asaletini tevarüs etmediğim için şahsiyetim şu ya da bu nedenle kendini ileri sürmek gibi bir zaaftan kendini kurtaramıyor.” (AG, 84-86)

O da büyük sanatkârlar gibi eserini yazmış ve toplumun tepkilerini izlemek için geri plâna çekilmiştir. Ancak toplum dikkate alındığında, “Sessiz faziletin heykeli dikilmiyor.” (AG, 78) diyerek bir meseleye vurgu yapar. Babasıyla kendini mukayese ederek hatalarını ortaya koyar. Babasını tenkit etse de aslında bütün özellikleriyle onu yaşatmaya devam ettiğini fark eder: “Kimseye asıl amacımı belli etmeden seni yaşatmaya çalışıyorum.” (AG, 76) “Bense küçük hırslar yüzünden bocalıyorum...” (AG, 80) diyerek kendini sorgular. “Kendini sunmasını hiç beceremedin.” (AG, 84) sözü, Atay’ı da izah eden bir başka cümledir. O da reklam peşinde koşmamış, edebî muhitlerden çok fazla bir şey beklemeden bir dost çevresi etrafında, kendi benine dönük olarak yaşamayı ve yazmayı seçmiştir.

Atay’ın en acımasız tenkitçisi yine kendisidir. Bazen hayat onu bir noktada durdurmakta bazen de hiç beklemediği bir güç onu harekete getirmektedir. Bu sebeple kendini “zıt kuvvetlerin

⁴ Oğuz Atay, *Korkuyu Bekleyen*, İletişim Yayınları, 37. Baskı, İstanbul 2013, s. 171-184.

muhasalası” (AG, 84) şeklinde tanımlar. Kararsızlıklar bir gölge gibi peşini bırakmamaktadır. Bütün bu düşüncelerle Atay da zaman zaman hayata mukavemet edememekten şikâyet eder. Değişken ruh hâli onun meseleler karşısındaki tavrını belirler. Ancak o, artık sınırlarını belirlemiş bir karakterdir ve değişmesi mümkün değildir. Arzu ettiği, eserleriyle ilgili olarak az da olsa takdir görmektir: “Bugünlerde umutsuzluk var: Boyumdan büyük işlere giriştim galiba. Şimdi geri dönmesi de zor. Bu yüzden görünüşte bir şeyler olmak için çabalıyorum. Ne olursa olsun bana saygı göstermelerini istiyorum.” (AG, 88)

İki yazarın bir başka sıkıntısı çalışmamaktır. Çalışmak onları hayata bağlar, küçük ve günlük meselelerin yükünden kurtarır. Bu sebeple çalışmadıkları zaman şikâyet ederler. Aslında çalışmamalarının en temel sebebi, hak ettikleri ilgiyi görmemek konusundaki düşünceleridir. Bu düşünceler ikisini de tereddüde sevk eder. Tanpınar'da yaşı, sağlık sorunları ve estetiğine olan güven kaybı dolayısıyla bu duruma daha fazla rastlanır:

“Hülyaya sarf ettiğim saatleri çalışmaya sarf edebilsem...” (TG, 103)

“Kendimse, hiçbir fikri sonuna kadar götüremeyecek, iki satır dahi yazamayacak hâldeyim.” (TG, 113)

“Okunmamak bir muharrir için en üzücü, çalışmamak daha üzücü şey.” (TG, 142)

“Ne romana ne de başka bir şeye çalışabiliyorum. Her şey durgun. Her şey tükenmiş gibi.” (203)

“Çalışmıyorum. Yine hiçbir şey yok.” (TG, 206)

“Hiçbir şey yazamıyorum. Ne de düşünebiliyorum.” (TG, 275)

Oğuz Atay da zaman zaman çalışmamaktan ve düşüncelerini teksif edememekten yakınır. Çalışmak onu da hayata bağlayan bir durumdur: “Yalnız çalışabildiğim zamanlar ayakta durabiliyorum. Onun için güçlü olmak zorundayım. Bunu da becermek çok zor. Gerçekler henüz ağır geliyor.” (AG, 10)

Atay'ın da yeni projeleri vardır. Fakat bu projeleri istikrarlı bir program dâhilinde hayata geçirememek, onun bir iç hesaplaşmasına girmesine sebep olur. Yaptıklarının ilgi görmemesinin yanısıra çalışmamak da onun kendini çevreden tecrit etmesine ve içe kapanmasına yol açar. (AG, 218) Böyle durumlarda Atay, çevreyle hesaplaşma içine girer ve bunun doğal sonucu olarak yine kendi yalnızlığına sığınır. (AG, 262)

Tanpınar ve Atay'ın günlük hayatta yaşadıkları meselelerde de ortaklık vardır. İkisi de maddî sıkıntı çekerler. Ekonomik dengeyi tutturamayan, bu da yetmezmiş gibi ailesine de bakmak zorunda kalan Tanpınar, sık sık parasızlıktan şikâyet eder. (TG, 130)

Oğuz Atay'ın da hayatında ekonomik problemler önemli yer tutar: “.. Günlük sıkıntı ve öfkelerle geçiyor hayat. Otomobilin tamiri, para hesabı...” (AG, 220) O da bunları aşmak için

girişimde bulunur. Bir arkadaşıyla Betonar Şirketi'ni kurar. Bu şirket zarar eder ve neredeyse borçlar yüzünden Oğuz Atay'ın mâlî noktada hayatı boyunca sıkıntıya girmesini zincirleme bir etkiyle tetikler.

2. Eserlerinin Toplum Tarafından Anlaşılmamasından Doğan Kırgınlık

İki sanatkârın bir başka ortak şikâyet noktası eserlerinin toplum tarafından anlaşılmamasıdır. Tanpınar ve Atay, yukarıda da vurguladığımız gibi yaşadıkları dönemde anlaşılamamışlar, ancak ölümlerinden sonra beklenmedik ilgi görmüşler, eserleri çok sayıda baskı yaparak geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Kendi dönemlerindeki şikâyetlerini de anlayışla karşılamak gerekir. Çünkü eserinin beğenilmesini beklemek her sanatkârın en doğal hakkıdır. Tanpınar bu noktada kendini sorgular. Edebiyatımız için hakikî mânâda yeni sayılan *Huzur*, *Beş Şehir* ve *Edebiyat Tarihi*'ne ilgisiz kalınmasına bir türlü anlam veremez. Edebiyat hem siyasete hem de edebî muhitlere kurban edilmiştir. Bu durum başta edebiyat olmak üzere genel mânâda sanatın içine düşebileceği en kötü durumdur. Eseri beğenildiği zaman doğal olarak çok mutlu olur: “Melek Hanım *Huzur*'dan Türkçede tek roman diye bahsetmiş. Ne kadar hoşuma gitti.” (TG, 142) Bu küçük iltifatlara rağmen Tanpınar yine eşikte ve aradadır. Bir yandan eserlerini anlamayanlara sitem ederken diğer yandan hakikî eserini hâlâ yazamadığını düşünür. Yaş ve hastalık dolayısıyla bundan sonra yeni bir şeyler yazamayacağını veya yazdıklarını tamamlayamayacağını düşünmek onu yorar. Aslında getirdiği yeniliğin farkındadır. Bu düşünceden zaman zaman yalnızlığından olduğu gibi güç alır: “Ben yalnız adamım ve bunu anlıyorum. Fakat hakikaten bir şey yaptım mı? Yirmi sene evvelin şiir diline bir şeyler getirdim, ama bundan ne çıkar?” (TG, s. 63)

Tanpınar sadece sanatkâr olarak değil, edebiyat araştırmacısı olarak da önemli yenilikler yapmıştır. Edebiyat tarihi yazıcılığında bir Tanpınar tarzı vardır. Tanpınar farklı teorisyenlerin görüşlerini birleştirmiş, ancak bunlardan yararlanmakla birlikte devir, edebî eser ve şahsiyetlere dair yepyeni şeyler söylemiştir. Bugün eseri hâlâ aşlamayacak düzeydedir. Bu noktadaki farkını da ortaya koyar: “Bugünkü edebiyat âleminde yüzde hiç olmazsa beş, fikirler benden. Benim adım yok ortada.” (TG, 132)

Tanpınar eserleri karşısındaki ilgisizliği bir “sükût halkası” şeklinde tanımlar ve bunu bir “suikaste” benzetir. Edebî muhitlerin ilgisizliğinden ya da taraflı ilgilerinden şikâyetçidir. (TG, 253) Bu noktada edebî muhitlere tenkitler yöneltilir. Bunlar da geniş bir insan kalabalığından oluşmamakta, az sayıda bir insan halkasından meydana gelmekte, ancak faaliyetleri bu az sayıya rağmen geniş etki uyandırmaktadır: “Sanatkâr bilmeli ki efkâr-ı umumiye yoktur; daima birkaç, birkaç yüz kişi vardır. Bu birkaç yüz kişiyi seçmek meselesidir ki asıl hünerdir. Bu birkaç yüz kişi senin ayarında olursa ayağın sağlama basar.” (TG, 272)

Politika sanatın başında kendine yer bulmuştur. Hatta sanatı ve sanatkârı değerlendirirken tek ölçüt durumundadır. Tanpınar bunun hakikî sanat eserini kaybettirdiğini düşünür. Eserin ilgi görmesi için ya bir politik görüşe arka çıkması ya da sanatçının edebî muhitlerle sıkı ilişkiler içinde olması beklenmektedir. (TG, 161) Tanpınar bütün bu sebeplerle değerinin bilinmemesinden

şikâyet eder. (TG, s. 163) Edebî muhitlerden uzak durmaya çalışır. Bir kısmı en yakın arkadaşları da olsa herkese karşı derin bir kırgınlık içindedir. (TG, 248-249)

Bu düşünceler onu derin bir üzüntüye sevk etse de Tanpınar, bir sanatkâr olarak hem kendine hem de cemiyete karşı sorumlu olduğunun farkındadır: “Deli otu yemeğe mecbur değilim. Yapmak istediğim şeyler var.” (TG, 253) diyerek o günün okuyucusuna ve tenkitçisine ödün vermeyi düşünmez. Zaman zaman şikâyet ettiği yalnızlığından güç de alır. İyi eser yazmak yerine çok okunan bir yazar olmayı tercih etmez. (TG, 254) Ölümüne yaklaştığını hissettiği anlarda, yine kendi kendini sorgular. Eğer yaptıkları bir değer ifade etmiyorsa, bunca yorgunluk ve sanatkâra has çilenin anlamı nedir? Ya da, daha neler yapmak gerekir ki insan ilgi görsün diye feryat eder:

“Ne yaptım! *Beş Şehir*'le, okunmayan, bahsedilmeyen *Beş Şehir*'le bütün o hikâyeler, romanla Türk edebiyatının bütün bir tarafıyım!... Bu eserlerden memnun muyum? Orası başka. Fakat 'Abdullah Efendi'nin Rüyaları' bilhassa birinci hikâye böyle tenkitsiz mi geçecekti? *Huzur* ki okuyanların hepsi sevdiler, üç makale ile 'Yaz Yağmuru' hiçbir akissiz mi geçecekti?

Bunların Türkiye'ye getirdiği hiçbir şey yok muydu! Türkiye'ye ve Türkçeye. 'Deniz' manzumesi Türkçenin beş on manzumesinden biridir. Buna eminim. Buna makalelerimi de ilâve edin. Hayır, ben adımı, küçük şöhretimi hak ettim ve çok ileriye geçtim. Fakat niçin bu kadar haksızlık? Bu işte eksikim nedir!” (TG, 290-291)

Zaman zaman tenkitleri kendine yönelir. Edebî muhitlerle ilişkiye girmemek noktasında kendini suçlar: “Hakkımdaki sükût suikastının bir sebebi de belki benim. Edebiyatçılarla düşüp kalkmıyorum.” (TG, 291) Ancak sanat ve estetik konusunda ayrı düştüğü insanlarla bir araya gelmek de ona bir şey kazandıramayacaktır. Araya bir de sanatın sevmediği ya da tek ölçüt kabul etmeyeceği politika faktörü girmektedir. Ve Tanpınar sonunda yine kendi yürüdüğü yola sahip çıkar, kimse okumasa, beğenmese bile o estetiğine sadık bir yazar olarak ve yazdıklarından güç alarak yazmaya devam edecektir: “Ben yine tenezzül etmeden, tavizât vermeden, zaman zaman ancak iltifat ederek işime devam edeceğim.” (TG, 291-292)

Yazdıkları bir sanatkâr olarak Tanpınar'ı tatmin etmiştir. Önemli olan da budur. Sanatkâr sadece dıştan gelecek olan iltifatla mutlu olamaz. Bu sebeple Tanpınar kendi içinde yaptığı şeylerden ve estetiğinden mutludur. Tek sıkıntısı bunun başkaları tarafından anlaşılmasıdır.

Yazdıklarının anlaşılması Oğuz Atay'ı da mutsuz eder ve kendi kendini sorgulamaya götürür: “İnsanlarımızın ilgisizliği, uzaklığı da canımı sıkıyor.” (AG, 218) Ancak o da Tanpınar gibi estetiğinden ödün vermeyi düşünmez. Çünkü bu defa kendisi yaptıklarını beğenmeyecek ve yaşadığı iç çatışma daha derin olacaktır. Sanatkârın dışa karşı kırgınlığı, kendi iç benine kırgın olmasından daha kolay halledebileceği bir meseledir:

“... Neden yazdıklarımı anlamıyorlar, neden çevrede kimse yok vs. Belki de anlaşılacak, önemsenecek bir şey yazmadım, yapmadım. Sadece yazı hayatı denilen

çamura bulaştım, yeni öfkeler edindim o kadar. Beni akıl yazarı bulanlar var, öyle olsaydım hep yazacak bir şeyler bulurdum. Oyunlar seyrediyorum, kitaplara göz atıyorum -bizim yazarların kitapları. Böyle şeyler yapabilirim gibi geliyor. Biraz düşün, bir konu -karakterler filan. Böylesi içimden gelmiyor. Sıradan biri olarak yazarlığı sürdürmek mümkün. İstemiyorum.” (AG, 220)

Atay da Tanpınar gibi zaman zaman yaptıklarını yeterli bulur, zaman zaman eski eserlerini değerlendirir ve daha iyi yazabilirdim şeklinde bir tenkit yöneltir. Yerli ve yabancı bazı eserleri beğenen okurlara, kendi eserini anlamadıkları için sitem eder: “... Ahmaklar her ülkede var -yani her ülkenin edebiyatını bilenler arasında var. Yabancı kitapları kapışıyorlar. Benden haberleri bile yok. Ben de sözüm ona, bu adamlardan kurulu bir okuyucu kalabalığı bekliyorum. Çok aptallık.” (AG, 222)

Yaşarken unutulup gitmek düşüncesi Atay’ı derin bir isyana sevk eder. Çarenin yine çalışmak olduğunu tespit eder. O da Tanpınar gibi bir yeniliğin peşindedir. Ancak bunun da ne olduğuna bir türlü karar veremez. (AG, 260) Bir başka yerde Atay, edebî muhitleri ele geçirenleri sorgular. Edebiyat bu muhiti dolduran insanlar yüzünden kısır politik çekişmelerin bir faaliyet alanı hâline gelmiştir. Bu sebeple kendi kendini yenileyememekte ya da yapılan yenilikler anlaşılmamaktadır:

“Halkın evrensel ruhuna inanan, onu derinliğine tanımaya çalışan gerçek bir aydın topluluğu bu kültür gangsterlerinin yerini almazsa toplumun, çağın çok gerisinde kalacaktır Türk edebiyatı. Birbirlerine ödül dağıtan, oyunun kurallarını bozmaya cesaret edemeyen bu kuru kalabalık aslında tek bir küttedir; ilericilik-gericilik kavgası görünüşte bir çekişmedir.” (AG, 134-136)

Bu durumda kaybeden sanatın kendisi olmaktadır. Her şeyin üstünde olan sanatın politik çekişmelere kurban edilmemesi gerekmektedir. Sanat kısır politik çekişmelere kurban edilmeyecek kadar önemli bir meseledir. Atay’a göre bu durum aydın ahlâkını da zedelemiş ve onu bir “kapıkulu” konumuna düşürmüştür. (AG, 136-138)

Atay da Tanpınar gibi sağlıklı bir edebî tenkit ortamının olmamasından şikâyet eder. İkinci Yeni gençleri yaptıkları işler açısından önemser ve zaman içinde gelişmeye açık bulur. Ancak onlara yönelen tenkitleri Batılılarla mukayese eder ve bizdeki tenkit seviyesini sorunlu bulur. Edebiyatın gelişebilmesinin bir şartının da sağlıklı bir tenkit ortamının varlığı olduğuna işaret eder. (AG, 218) Bunun eksikliği Tanpınar ve Atay gibi hakikî sanatkârların okunup anlaşılmasını önlemiştir.

3. Yeni Eserlerle İlgili Düşünceler

Her iki yazar yazacakları yeni eserlerle ilgili düşüncelerini de günlüğe naklederler. Günlük onlara yeni eserlerini prova etme, kalem ve düşünce denemeleri yapma imkânı verir. Tanpınar’da

şiiir kitabının hazırlığı ve *Aydaki Kadın*'la ilgili plân ve değerlendirmeler vardır. Oğuz Atay da özellikle *Oyunlarla Yaşayanlar*'ın plânlarını *Günlük* üzerinden yapar. Buradaki metinler, oyunun başlangıçtan itibaren sanatçının duygu ve düşünce dünyasında nasıl şekillendiğini gösterir. Bunun yanı sıra “Türkiye'nin Ruhı” adlı eserine dair de notlar vardır. Her iki yazarın bu notları eserlerin doğuş ve şekilleniş macerası açısından önemli ipuçları vermektedir. Sanatkârın çalışma şekli, edebî eserin oluş süreci edebiyat araştırmalarının dayandığı temel noktalardan biridir. Günlükler olmasaydı Tanpınar ve Atay biyografisinin önemli ölçüde eksik kalacağı kesindir. İki yazar da günlüklerinde kendi eserlerinin yanı sıra Türk ve Batı edebiyatından yazarlar ve eserleri hakkında da değerlendirmeler yaparlar. Kendi sanatlarını besleyen yazarlar üzerinde dururlar.

4. Edebiyatın Malzemesi Olan Dil Üzerine Düşünceler

İki yazar da zaman zaman dil üzerinde düşünürler. Tanpınar Türkçede yeni olmayı hayal eder: “Kendime göre bir Türkçe yapacağım. Muayyen bir edebiyatın örneğini vereceğim.” (TG, 292) Hatta getirdiği yeniliğin farkındadır: “Hakikat şu ki ben Türkçede yeniyim.” (TG, 291) Tanpınar bu noktada haklıdır. Burada bir kez daha vurgulamak gerekir ki kültür ve edebiyatımızda bir Tanpınar Türkçesi vardır. Tanpınar kendi estetiğini olduğu gibi anlatacak bir Türkçe aramış, böylece dilde bir yeniliği de beraberinde getirmiştir. Sanatkâr dünyasının çağrışımlarını dile dökerken yeni bir nesir üslûbunun da örneğini vermiştir.⁵ Getirdiği yeniliğin anlaşılmasına rağmen, bu yolda devam edeceğini vurgulayarak kendi içinden tekrar güç alır:

“Türkçeyi, hece veznini, Türk duyusunu ve görüşünü biraz daha, olduğundan, bugünkünden daha çok ileriye götürmekten henüz ümidimi kesmiş değilim. Daha yapacağım iş var. Buna eminim. Varsın sussunlar, varsın okumasınlar, beğenmesinler, hayatlarına getirdiğim şeyin farkında olmadan, satıhdan beni tanısinlar, 'Bursa' şiirimle iktifa etsinler. Varsın Tarık (Gürcan) bilmem ne, her hafta radyoda en aptal şiirleri okusun. Gazeteler bana boykot yapsın!” (TG, 291)

Oğuz Atay da dil konusunda düşünür ve bir dil arayışı içine girer. *Tutunamayanlar*'ın bir kuvveti de Atay'ın dilin ifade imkânlarıyla oynamasıdır. Dile yüklediği anlam zenginliği eseri farklı kılan noktalardan biridir. Bu da onun daha ilk eserinden itibaren dil üzerinde düşündüğünü ve kendine göre bir üslûba ulaşmak istediğini ortaya koyar. Dil konusunda zaman zaman kendisini de tenkit eder:

“Türkçeyi insan nasıl ediniyor? Yazı dili demek istiyorum. Eliot diyor ki, konuşma diliymiş ama kimse öyle konuşmazmış- belki insanın yakın çevresi. Ben de birçok

⁵ Bu konu için bk. Oğuz Cebeci, “Türkçe Düzyazının Gelişimi ve Tanpınar”, *Ahmet Hamdi Tanpınar*, (Editörler: A. Uçman-H. İnci), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 307-331.

kitaptan eledim, süzdüm herhalde. Bu arada tatsız, renksiz, kötü kuruluşlu cümleleri nereden buldum? Sadece bana ait olanlar bunlar mı acaba?” (AG, 36)

5. Sosyal Ve Siyasî Meselelerle İlgili Düşünceler

Tanpınar ve Atay'ı birleştiren bir başka nokta bir yandan kendi içlerine dönük yaşarken diğer yandan da yaşadıkları dönemin sosyal ve siyasî meselelerine kayıtsız kalmamış olmalarıdır. Tanpınar 1960 ihtilâlini, Oğuz Atay 12 Mart'ı değerlendirir. Her iki hareket de topluma başka bir kuvvetin nizam verme girişimidir ve her ikisi de birey üzerindeki etkileri açısından değerlendirilir. Tanpınar Demokrat Parti'nin uyguladığı politikaların baskı olduğunu düşünür. (TG, 103-155) Bu sebeple ilk anda darbenin olumlu şeyler getireceği düşüncesine sahiptir. Ancak zaman içindeki uygulamaları yüzünden -üniversite başta olmak üzere- tenkitlerini artırır. Darbe yapıldığı zaman ilk sözü, “Devlete zeval gelmesin” (TG, 185) şeklinde olur. Daha sonra Millî Birlik Komitesi'nin uygulamaları Tanpınar'ı endişeye sevk eder. Bir yandan “Demokrat Parti ejderhasından bizi kurtardılar!” (TG, 206) derken, diğer yandan siyasetin normale dönmesini temenni eder, hatta “yeni ihtilâller olmasın” (TG, 207) der. Tanpınar Demokrat Parti yönetimini ele alırken gelişen bütün hâdiselere rağmen devletin vatandaş karşısında daha müşfik bir tavır sergilemesi gerektiğini söyler:

“Üç aylık idare-i örfiye, bir ay üniversitenin tatili hazin şeyler. Niçin baba olamıyorlar, niçin bu çocuklar bizim çocuklarımızdır, diyemiyorlar? Bilâkis tehdit ediyorlar. Yalnız babaca davranmakla bir yığın mesele halledilebilir.” (TG, 178)

Bir başka yerde ayı durumu: “Türkiye evlatlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olma imkânını vermiyor. Bu itibarla bizim eve pek benziyor.” (TG, 259) cümlesiyle ifade eder.

Oğuz Atay da 12 Mart sonrasında aydınların durumu üzerinden aynı konuya parmak basar ve devletin birey olmaya izin vermediği noktası üzerinde durur. “Türkiye'nin Ruhunu”nda birey-toplum meselesini şöyle ele almayı düşünür: “Romanda, birey olma düzeyine gelememiş olanlar, tek insan gibi değil, bir sürü olarak -biraz destansı- anlatılacak.” (AG, 98) Devlet insan etrafında bir korku havası uyandırmakta, vatandaşlarına birey olma imkânı vermemektedir. Toplum içinde insan kendini kalabalıkta eriterek varlığını sürdürmektedir. Toplumdan gelecek tepkiler hep bir korku psikolojisi oluşturur. Halka verilen sürü psikolojisi burada görünür. Birey olmayı başaranlar da korkunun elindedir. Atay hem bireye hem de devlete güvenmez. “Bizim insanımız da başka türüdür, devletimiz de. Onda tesadüfi olan, rasyonel olmayan, keyfi unsurlar çoktur. Batı'ya benzemez. Sıcak bir görünüm alır aklın dışına çıktıkça; fakat bizde insana da devlete de güvenmeye gelmez; pahalıya mal olur sonra.” (AG, 100)

Atay “Türkiye'nin Ruhunu”nu, üçlü bir roman dizisi şeklinde düşünür. Tema olarak “İnsan-Devlet-Toplum” şeklinde bir düzenleme ve ayrıma gider. İnsanın birey hâline dönüşmemesi konusunda suçu aydına yükler. Bütün bu sebeplerle Atay millet olarak çocuk kaldığımızı, hatta hayatı ve olayları hâlâ “mitler” etrafında yorumladığımızı söyler. (AG, 24)

6. Doğu-Batı, Halk-Aydın Meselesi Etrafındaki Düşünceler

Doğu-Batı, Halk-Aydın meselesi kültür tarihimizde genellikle birlikte ele alınan meselelerdir. Tanzimat'tan sonra Doğu-Batı meselesi konusunda üç tavır gelişir:

- 1-Batı'yı tamamen reddedenler.
- 2-Doğu'yu tamamen reddedenler.
- 3-Her iki medeniyet arasında bir sentez yapılmasını arzu edenler.

Aydınlar Batılı değerleri benimseme ve bir sentez yapma peşindeyken halk bilmediği bir dünyayla karşılaştığı için, onu toptan reddetme yoluna gider. Gelenek ve yeni çatışmaya başlar. Bu noktada aydının görevi devreye girer: Aydın halka reçeteler sunmalı ve iki medeniyetin hangi noktada ve nasıl birleşeceğinin örneğini vermelidir.

Tanpınar, kültür adamlarımız içinde Doğu-Batı meselesi üzerinde en çok düşünmüş olan aydınımızdır. O, medeniyet değiştirmenin bizde bir kriz hâlini aldığını tespit eder. Tanpınar'a göre bunun aslı sebebi ne Doğu ne de Batı'dan vazgeçme şansına sahip olmayışımızdır. Tanpınar yazılarında hep bir sentez arayışı içindedir. Doğu-Batı noktasında *Beş Şehir*'de kullandığı: "Biz iki medeniyetin yorgun çocukları..."⁶ sözü çok güzeldir. Burada da her iki medeniyetten vazgeçemeyeceğimizi vurgular. Tanpınar Doğu-Batı meselesini aydınlar üzerinden ele alır. Aydınların halk karşısında sağlıklı bir duruş sergileyememeleri bu meseleyi içinden çıkılmaz bir hâle getirmiştir:

"Hâlli ne kadar basit hâlbuki. Hem Şarklı hem Garplı olabilir miyiz? Elbette ki hayır. Fakat Garplı bir Şarklı olabiliriz. Şark bizim şimdilik çekirdeğimizdir. Ve galiba da uzun zaman öyle kalacaktır. Hüviyetimizden milletçe çıkmak imkânımız olmadığına göre aksi kabil değil. Bugün Türkiye'nin geçirdiği çeşitli buhranlar arasında bir tanesi var ki hiç kimse ona layığıyla ad koyamıyor, hatta farkında değil; ışığın altında bir türlü görmüyoruz. O da halkla sözde münevverin ve hakiki münevverin arasındaki açıklıktır. Halkı görünce ya sırtıp soytarılık yapıyoruz yahut da ona, düpedüz ona sırt çeviriyoruz. Bu elbette sadece bizim gibi yaşamadığı için değil; biraz da onunla birleşme yollarımızın yokluğundan. Sosyalist bir rejimin zorla hâldeceği sanılan -dayak zoruyla- bu noktayı bir tarafa bırakalım, Şark'ı bilmeyen ve bizi en basit unsurlarımızla tanımayan bir insan ne dereceye kadar kendisini -Türklüğünü inkâr etmemek şartıyla- hakiki münevver addedebilir? Kültür veya medeniyet, région, vatan ve dünya olmak üzere genişler." (TG, 256)

Tanpınar'a göre hakiki aydın her iki medeniyet arasında nasıl bir sentez yapacağını bilmeli ve halka bunlar üzerinden doğru bir reçete sunmalıdır. Tanpınar Batılılaşma adına kendi kültürel

⁶ Ahmet Hamdi, Tanpınar, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 1987, s. 159.

kaynaklarımızdan vazgeçmemizin doğru olmadığını söyler. Dede Efendi, Yunus Emre, Nâbî asla kaybedilemeyecek değerlerdir. Unutulan veya atılan değerlerin yerine hangi değerleri koyacağız diye sorar ve bunların hangileri kabul edilecektir diye düşünür. Batılılaşma meselesini bu düşünceler ışığında şöyle formüle eder:

“Biz Avrupalılaşacağız. Fakat Asya-yı Sagra’da oturan Türk milleti olarak. Ve kitle hâlinde Avrupalılaştığımız nispette Avrupalılaşacağız. Kitle hâlinde değişmek. İşte bütün mesele. Bunun da tek yolu var: Sanayileşmek, müreffeh olmak. O zaman bayramlar da, ramazan da hoşumuza gider. Çünkü kendimize mahsus bir hayat yaratmış oluruz. ...” (TG, 257-258)

Bu formülle bütün aydınların kabul edebileceği en kısa yolu gösterir. Onun bu düşüncelerini, “Köksüz şeyler daima yüzer, daima beyhude yere bir karşı sahil arar.”⁷ fikri etrafında ele almak gerekmektedir. Tanpınar köy ve köylü meselesini de ele alır. Ona göre köylülüğü özendirmek yerine sanayileşmeye ağırlık verilmelidir. Türkiye ziraatle değil, ancak sanayiyle kurtulabilecek bir ülkedir. (TG, 252) Millî Birlik Komitesi de köy konusuna ağırlık vermektedir. Tanpınar bu sebeple komiteye de eleştiri yöneltir. Tanpınar’ı rahatsız eden köy ve köylü meselesinin yine suiistimal edilmesidir. Hâlbuki Tanpınar yukarıda da vurgu yaptığı gibi, kalkınmanın yanısıra Batılılaşma meselesinin hâlinin de ancak sanayileşmeden geçtiğini vurgulamıştır. (TG, 295)

Atay, toplumla ilgili meseleleri “Türkiye’nin Ruhı” adlı eserinde ele almayı plânlar. Bu konudaki en net cümlesi şudur: “Biz geri kalmış bir ülke değiliz, fakir düşmüş bir soyluya benzetebiliriz ancak.” (AG, 130) Bu cümle üzerinden meseleleri çözümlenmeye çalışır. Bu eserde Doğu-Batı, Halk-Aydın meselesini bir arada ele almayı düşünür. İnsanı bütün meseleleri içinde anlatma fikrindedir: “Biz insanı anlatıyoruz, biz çıkmazı çözümleniyoruz.” (AG, 104) şeklinde aydınlara bir tenkit getirir. Önemli olan insanı olduğu gibi anlatmak değil, onu karşılaştığı meseleler dâhilinde ve bütün tezatlarıyla ele alarak çözümlenektir.

Atay, “Türkiye’nin Ruhı”nda aydın kavramına yer verir ve halkla aydın arasındaki mesafeyi tespit etmeye çalışır. Aradaki farkların doğal bir sonucu olarak yabancılaşmanın geldiğini, hatta bu yabancılaşmayı zaman zaman aydının istediği yönünde bir tespitte bulunur. (AG, 98)

“Türkiye’nin Ruhı”nda Anadolu’nun aydına bakışını da anlamak ister. Hatta bunu tespit edebilmek için bir Anadolu yolculuğu yapmayı da plânlar. Bu defa meseleyi bir başka plândan ele alıp aydının halka değil, halkın aydına bakışını tespit edecek ve aydın-halk çatışmasının sebeplerini bir başka açıdan ortaya koyacaktır. (AG, 36-38) Aydınlarla kıyaslandığında halkın yaşantısını daha canlı, saf ve bozulmamış bulur: “Halkın yaşantısı canlıdır; çünkü gerçek olmayan bir halk düşünülemez; ama burjuva olmaya çalışan, aydın olma özenti içinde çırpınan azınlığın yaşantısı ölüdür. Yakıştırmadır...” (AG, 100)

⁷ Ahmet Hamdi, Tanpınar, *Yahya Kemal*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s. 20.

Atay, halk ve aydın arasındaki yabancılaşmayı ayrıca bir makalede de ele almayı plânlar. Ona göre halk aydına düşman değildir. Sadece kendisine sahip çıkacak bir kurtarıcı beklemektedir. Mesele bu yönden ele alındığında ve düşmanlık ortadan kalktığına yabancılaşma sorunu da kendiliğinden hâledilmiş olacaktır:

“Yeni yılda yeni makale -yani ilk makalem; Türk milleti -ya da halkı- evrenselidir. Osmanlı imparatorluğunun anlamı bundadır. Türk aydını ülkesine yabancılaşmıştır. Batıcılar da, Ortaçağ karanlığını yaşayanlar da gerçeği bir yönünden görmek istiyorlar. İnsanımız bütün boyutlarıyla kendisine sahip çıkacak aydınları bekliyor. Türk halkı kimseye düşman değildir, Türk aydını, bütün eksiklerine rağmen dünyayı tanımak istiyor.” (AG, 128-130)

Doğu-Batı Atay'ın da üzerinde durduğu bir meseledir. Atay iki medeniyet arasındaki farkı şu cümleyle özetler: “Batılı değerlendirir, biz severiz.” (AG, 130) Tanpınar'ın iki medeniyet arasında aradığı sentez fikri Atay'da da vardır. Burada da aydına önemli bir görev düşmektedir. Aydın, halkın tepkilerini iyi değerlendirip meseleleri bir sentez etrafında toplamalıdır: “Biz Doğu'ya da Batı'ya da sahip çıkabiliriz oysa. Kültürümüzü zenginleştirecek bu evrensel özelliğimizi belki bilmeden baltalıyoruz.” (AG, 130)

Atay, Kipling'in sözünü zikrederek her iki medeniyetin de birbirinden ayrı olduğunu söyler: “Doğu Doğu'dur, Batı da Batı, ikisi de birbirini hiçbir zaman anlayamaz diyor Kipling.” (AG, 184) Batı'nın Doğu'ya bakışı “sömürge” kavramı etrafında toplanır. Doğu da uzun tecrübelerden sonra Batı'yı anlamaya başlamış ve onun Oryantalizm kanalıyla kendisine biçtiği rolden ve düşünce sisteminden ayrılma çabası göstermektedir. Atay, Doğu ve Batı'nın farkını ortaya koyar. Batı değerlendirme, işine yarayanı alma ve sömürme peşindedir. Doğu benimseme peşinde değildir, her şeye sevgiyle, duygusal plânda yaklaşır:

“Amerikalı, Avrupalı kendi dışındaki kültürleri sadece inceler; bizim samimiyetimiz ve sıcaklığımızla benimsemez. Bu soğuk ve mesafeli bir davranıştır. Öğrendiklerini istismar etmek ister. Bu yüzden kaliteyi sömürür. İnsanla ilgisi, sadece kendi insanı bakımındandır. Bir Afrikalıyı, Bir Hintliyi, bir Çinli'yi, bir Rus'u, bir Türk'ü hissedemez içinde. Her şeyi bir anatomi masasına yatırır, kusurları ortaya koyar, sahip olabileceklerini alır -mülkiyet duygusu-. Edebiyatta bile çıkarına bakar. Bir Puşkin'i anlayamaz. Dostoyevski'ye, Tolstoy'a yaklaştığı gibi yaklaşamaz. Biz Steinbeck'in pamuk ve şeftali toplayan işçileriyle birlikte acı çekeriz, Hamlet'in meselesine katılırız. *Palto* bizi derinden sarar. Batılı değerlendirir, biz severiz. Yalnız Batıya karşı olmak da bu evrenselliğimize uymuyor. Türk olarak başka türlü olduğumuzu, barbar ve geri kalmış olmadığımızı hissetmek için Batı'ya karşı çıkıyoruz sanki.” (AG, 130)

Atay'a göre bir başka sorun, Batı'yı tanımak yerine mantıklı olmayan tespit ve hükümlerle onu anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktır. Bu noktada Batı karşısında ya tamamen taklit ya

da tamamen reddetme gibi iki yanlış tavır sergilenmektedir. (AG, 24-26) Atay, Doğu'nun kendisine bakışının da Batı'nın şekillendirdiği bakıştan farklı olmadığını söyler. Batı'nın bakışıyla Doğu'nun değerlerini ve derinliğini anlamak mümkün değildir. Bu noktada özellikle Batı'yla ilgili düşünceler üreten aydınların kolayca kaçtığını ve daha önceden belirlenmiş hazır kalıplar üzerinden gittiklerini tespit eder. (AG, 186)

Atay, birey konusunu da Doğu-Batı meselesi içinde ele alır. Toplumumuzda tenkit ettiği bir nokta da bireyin varlığını ortaya koymasına imkân verilmemesidir. Bireye yaşam imkânı tanınmadığı için Doğu ve Batı arasında bir yerde kaldığımızı vurgular. Atay, toplumsal yapıyı Osmanlı'dan itibaren ele alarak sorgular. Bu yapı bireyin oluşumunu engelleyen, eleştiriye izin vermeyen hazır kalıplar üzerinden giden kapalı bir sistemdir. Bunu da Doğu veya Batı, hiçbir medeniyetin dairesine sığdıramaz: "Batı'ya olduğu kadar, Doğu'ya da kapalı bir sistemdir bu. Orta Doğu'dur, Kenar Batı'dır. Ne Doğu'dur, ne Batı'dır." (AG, 92)

Bu sistem korkuyu da beraberinde getirir. Korku cezalandırılma korkusudur, ancak ceza hiçbir zaman gelmez. Hep suçlu, ama ceza görmeyen insan bu korkuyla suçluluk duygusu içinde yaşar. İtiraz ve isyanlarını dile getiremez. Böylece idaresi kolay bir şekilde topluluk içinde varlığını eritip yok eder. Devlet ve toplum bireyi kontrol altında tutmak için böyle bir yöntem geliştirmiştir: "Taklitçi olmayan Batıcılık bunun için tehlikelidir. Gerçeği arayan Doğu bunun için tehlikelidir." (AG, 96)

Atay'a göre aydın da Doğu ve Batı arasındaki dengeyi kuramamıştır. Halkın öncüsü olan aydın, bazı konularda halkın gerisinde kalmıştır. Atay, toplum adına çözüm üretemeyenleri "bir küçük yarı-aydın çetesi" şeklinde vasıflandırır. Bunlar: "Yıllardır halkı ve aydın potansiyelini hor gördüğü için kendini geliştirmek için parmağını oynatmamıştır. Bugün haksız olarak gasp ettikleri yerler gerçek sahiplerini beklemektedir." (AG, 134)

Tanpınar ve Atay, halk-aydın ve Doğu-Batı meselelerinde hakikî rolünü üstlenmediği için aydınları tenkit ederler. Bu da doğru bir tavidir. Çünkü bir toplumun tarihi yazılırken -yüzyıllar sonra bile- hesabı aydınlar verecektir. Bu bütün milletlerin tarihinde böyle olmuştur.

Bu başlıkların yanısıra her iki yazar da zaman zaman gördükleri rüyaları değerlendirirler. Bu durum onların zengin bir duygu ve düşünce dünyasına sahip olduklarını da gösterir. Tanpınar'ın bu rüyalarının bilinçaltı psikolojisine göre tahlil edilmesi gerekir.

Günlükler üzerinden iki sanatkarı birleştiren bir başka ortak nokta, hayatlarının son dönemlerinde ölüm korkusunu hissetmeleri ve hayatı ölümün penceresinden görmeleridir. Tanpınar yaşı dolayısıyla bunu daha çok hisseder. Oğuz Atay ise son anda ve günlüğüne daha az yansıtmıştır.

Günlüklerindeki ortak meseleler Tanpınar ve Atay'ın bu yazıda buluşmasına sebep oldu. Farklı dönemlerde yaşayan, ancak sanat, estetik ve dünyaya bakış noktasında ortak bir tavır sergileyen Tanpınar ve Atay, her okuyuşta bizi farklı keşiflere götürecek iki yazardır. Bu, şimdi olduğu gibi gelecekte de böyle olacaktır.

Kaynaklar

- ATAY, Oğuz, *Günlük*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul 2013.
- _____, *Korkuyu Beklerken*, İletişim Yayınları, 37. Baskı, İstanbul 2013.
- CEBECİ, Oğuz, "Türkçe Düzyazının Gelişimi ve Tanpınar", *Ahmet Hamdi Tanpınar*, (Editörler: A. Uçman-H. İnci), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- ECEVİT, Yıldız, *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- KEFELİ, Emel, "Les Cahiers'dan Günlükler'e Valéry-Tanpınar İlişkisi", *Ahmet Hamdi Tanpınar*, (Editörler: A. Uçman-H. İnci), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 1987.
- _____, *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, (Hzl. İ. Enginün-Z. Kerman), Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2013.
- _____, *Yahya Kemal*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.

